

Лекція №4

«Становлення і розвиток мовлення дітей раннього та дошкільного віку»

План

- 1. Становлення і розвиток дітей раннього віку:
 - а) першого року життя;
 - б) другого року життя;
 - в) третього року життя.
- 2. Мовленнєвий розвиток молодших дошкільників (3–5 років).
- 3. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку (5–6/7 років).
- 4. Статеві характеристики мовленнєвого розвитку дошкільників.
-

1. Становлення і розвиток мовлення дітей раннього віку

- Раннє дитинство щодо розвитку мовлення поділяється на *два періоди*: підготовчий (1 місяць – 1,5–2 роки) та період оформлення самостійного мовлення (1,5–2–3 роки) (Г. Розенгарт-Пупко).
- ***Перший рік життя*** – це підготовчий період, поділяється **на три етапи**:
 - 1-й етап – емоційне спілкування дитини з дорослим (від 1 до 5-6 місяців);
 - 2-й етап – розвиток розуміння мовлення дорослого (від 6 до 11–12 місяців);
 - 3-й етап – розвиток самостійного мовлення (10–12 місяців – другий рік життя).

Становлення і розвиток мовлення дітей першого року життя досліджувалося

- *фізіологами* (М. Кольцова, І. Павлов, М. Красногорський, А. Іванов-Смоленський, І. Сеченов та ін.), *психологами* (Б. Баєв, Л. Виготський, О. Лурія, А. Маркова, Д. Николенко, Д. Ельконін, С. Рубінштейн та ін.), *лінгвістами* (О. Гвоздєв, О. Потебня та ін.), *лінгводидактами* (А. Богуш, Є. Тихеева, Л. Федоренко та ін.), *педагогами* (Ю. Аркін, Н. Аксаріна, А. Іваненко, Т. Науменко, В. Петров та ін.).

Загальна класифікація голосових реакцій у дітей першого року життя

Стадії	Вік дітей	Голосові реакції
1. Крик	1 день – 1,5 місяці	Голосові звуки, що нагадують фонemi <i>a, o, e, y</i> .
2. Гукання	1 міс. – 2–3 місяці	Поєднання голосного <i>a</i> та приголосних <i>g, k</i> : <i>агу-у, аку-у</i>
3. Гуління	2–3 міс. – 4 місяці	Об'єднання приголосних: <i>фр-р-р, р-р-р, тиль-ль, тль-ль-ль</i>
4. Трелі	4–4,5 міс. – 5–5,5 міс.	Співуче гуління: <i>а-а-а, а-е-о, у-у-о, ля-а-а, му-у-у</i>
5. Белькіт	5,5–6 міс. – 1–1 рік і 2 міс.	Повторення складів: <i>ма-ма-ма; ба-ба-ба; та-та-та</i> та ін.
6. Слова-склади	8–10 міс. – 1 рік	Слова-склади: <i>на, па, ма, ма-ма, ба-ба, ав-ав, му, дай та ін</i>

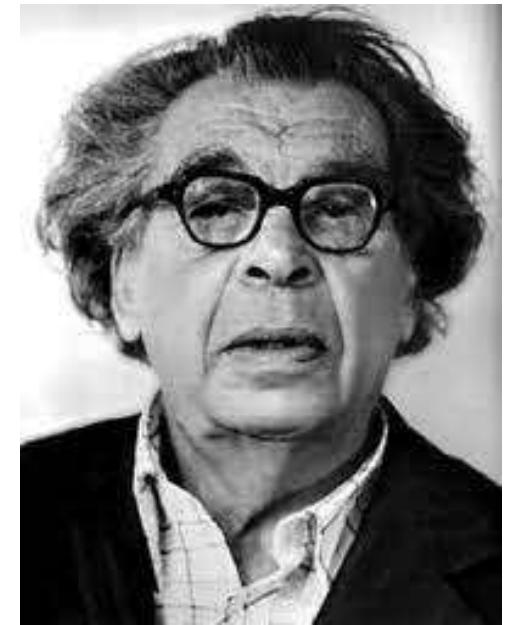
Для подальшого розвитку мовлення дитині потрібно:

- а) навчитися виокремлювати звукокомплекси (слова) із цілого мовленнєвого потоку;
- б) здійснювати фонетичний аналіз кожного звукокомплексу;
- в) розуміти мовлення дорослого;
- г) засвоїти **механізм звуковимови (артикуляцію)**. Усі ці завдання вирішуються у процесі спілкування дитини з дорослим, розпочинаючи **з другої половини першого року життя.**

На *другому етапі* виникає новий тип спілкування дорослого з дитиною – спілкування на основі розуміння мовлення дорослого. Дитина починає розуміти, що кожний предмет, кожна властивість предмета, кожна дія має свою назву. Основна мета спілкування дорослого з дитиною не обмежується емоційним контактом, а потребує виконання дитиною певної дії.

- За твердженням Д. Ельконіна, головними передумовами виникнення розуміння мовлення є такі:
- а) виокремлення предмета з навколишніх;
- б) зосередження уваги на предметі;
- в) наявність у дитини яскраво вираженої емоційної реакції.

Ф. Фрадкіна описує такі *реакції дитини* на звернене до неї мовлення дорослого:

- а) повертання голови в бік предмета після його називання дорослим (7–8 місяців);
- б) виконання вивчених рухів при називанні предметів дорослим (7–8 місяців);
- в) виконання елементарних доручень дорослих за словесною інструкцією (9–10 місяців);
- г) вибір предмета за словесною вказівкою (10–11 місяців);
- ґ) припинення дії під впливом словесної заборони: "не можна" (12 місяців).

Третій етап підготовчого періоду

- характеризується розвитком самостійного мовлення, появою перших слів, з'являються перші усвідомлені слова. З'являються слова – "так", "ні", дитина називає словами дорослого ("тато", "мама", "тьотя", "няня", "баба"), окремі дії ("дай", "ді-ді"), у словнику налічується в середньому 10–15 слів.

Другий рік життя – період інтенсивного і швидкого розвитку мовлення дітей

- Розвиток мовлення відбувається в таких *напрямах*: рідна мова;
- розвиток розуміння мовлення дорослого;
- формування функцій узагальнення в мовленні;
- збагачення й активізація словника;
- розвиток здібності наслідування і вдосконалення звуковимови;
- формування граматичної будови рідної мови.
- *Етапи розуміння мовлення дорослого* (за Є. Каверіною)

Етапи розуміння мовлення дорослого. Дитина

виконує дії за вказівкою дорослого:

- 1) *загальні дії* ("дай, принеси, поклади"); 2) *конкретні* ("йди обідати, візьми ляльку"); 3) *складні, системні дії у відповідь на вимогу дорослого* ("побудуй вежу, намалюй квітку"); 4) *виконує словесні доручення* ("візьми зайчика і віддай його Іринці"); 5) *впізнавання і розуміння предметів, що зображені на картинках, кубиках* ("принеси кубик із ведмедиком").

Н. Швачкін дає класифікацію дитячих узагальнень:

- *Наочне узагальнення* – дитина групує предмети за найбільш яскравими зовнішніми ознаками, найчастіше кольорами.
- *Слова-імена* – на основі дій з предметами, дитина об'єднує зорові і тактильні образи в єдине цілісне уявлення про предмет. Назву предмета дитина відносить до того предмета, з якою діє.
- *"Істинні узагальнення"* – на основі загальних ознак.

О. Маркова описує певну послідовність

в оволодінні дитиною словом:

- *Перший етап* – (8–12 місяців) – з'являються слова-склади, які дитина вживає у скороченому вигляді (ка, пу, ва).
- *Другий етап* – поява двоскладових слів (бо-бо – боляче; а-па – впав).
- *Третій і четвертий етапи* – дитина вживає три- і чотирискладові слова.
- *Особливості перших слів дітей (О. Маркова):*
 - 1) багаторазове повторення складів, що нагадує белькотання;
 - 2) вставляння голосних при збігу приголосних (хліб – хиліб);
 - 3) уподібнення складів (бабака – собака);
 - 4) скорочення збігу приголосних (сон – слон).

Розрізнення на слух приголосних звуків

Розрізнення на слух	Послідовність становлення звуків у дитячому мовленні
Шиплячі – свистячі	Соно́рні – шумні
Тверді – м'які	Глухі – дзвінкі
Соно́рні – шумні	Проривні – фрикативні
Глухі – дзвінкі	Тверді – м'які
Проривні – фрикативні	Шиплячі – свистячі

На другому році життя діти оволодівають діалогічною формою мовлення.

- Формуються такі функції діалогу:
- а) вплив на співрозмовника;
- б) вираження думок.
- Становлення граматичної правильності мовлення у дітей розкрито у працях М. Красногорського, О. Гвоздева, Д. Ніколенка, Ф. Сохіна, В. Ядешка та ін.

Періоди засвоєння граматичної будови мовлення (Д. Ніколенко):

- *Пасивне засвоєння* (5–6 місяців – до початку 2-го року життя) – розуміння граматичних значень.
- *Активне засвоєння* (2–3-й роки життя).
- Наприкінці другого року життя у мовленні дітей з'являються речення з 3–4 слів і питальні речення. Перші питальні речення виражаються лише самою інтонацією ("Мама купила яблука?").

Види занять з дітьми другого року

ЖИТТЯ:

- показ предметів з називанням; показ предметів у дії; організовані спостереження за живими об'єктами і транспортом; заняття з картинками, звуконаслідувальні ігри; показ інсценівок; читання забавлянок, віршів.
- На другому році життя з дітьми проводять організовані спостереження. Спостереження за одним і тим самим об'єктом проводять декілька разів з поступовим ускладненням.

На третьому році життя розвиток мовлення дітей продовжується у таких напрямках:

- розуміння мовлення дорослих;
- оволодіння активним мовленням;
- удосконалення звуковимови;
- засвоєння граматичної будови мовлення, розвиток діалогічного мовлення.

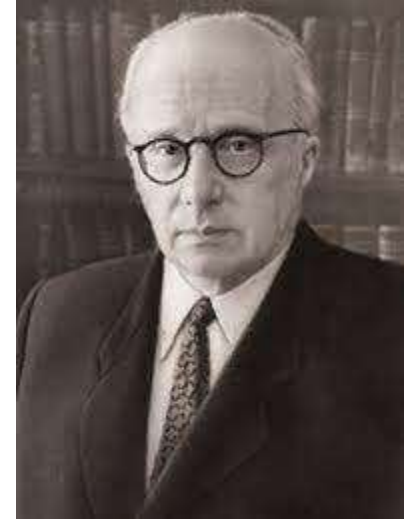
Напрямки роботи з дитиною над точним розумінням мовлення:

- формувати вміння розрізняти предмети за зовнішнім виглядом (формою, розміром, кольором);
- ознайомлювати дітей з властивостями, якостями, ознаками предметів та явищ, відносинами (просторовими, часовими, місцезнаходженням) між ними;
- вчити розуміти узагальнювальні поняття (меблі, іграшки, одяг); спонукати дітей до спогадів (про свята, ранки, вихідні дні); розуміти та впізнавати окремі дії та сюжети за картинками; розуміти зміст оповідань; казок.

Панівною формою мовлення дітей третього року життя, за показниками С. Рубінштейна і Г. Леушиної, є ситуативне мовлення.

- Г. Леушина виокремлює такі форми ситуативного мовлення дітей: а) дитина або зовсім випускає іменник, або замінює його займенником, при цьому не вказуючи, кому саме належить цей займенник; б) в одному реченні одним і тим самим займенником називаються різні об'єкти і суб'єкти; в) у мовленні переважають *слова ось, цей, тут, там, потім, такий, така*, які супроводжуються жестами і діями.
- У *другій половині року* спостерігаються перші вияви *контекстового мовлення*.

Перші речення зі сполучниками у мовленні дитини з'являються у 2 роки 3 місяці:

- саме у цей період вона починає вживати і перші складнопідрядні речення. У 2 роки 4 місяці з'являється пряма й непряма мова, причому раніше й частіше пряма мова, яка завжди стоїть після вказівки, кому вона належить (*Вона сказала: дай м'яч*).

Види занять:

- спостереження в довкіллі (діяльність людини, природа); цільові прогулянки, дидактичні ігри; заняття з картинкою; бесіди-розповідання; ознайомлення з художньою літературою, читання художніх творів; показ лялькового і тіньового театрів; показ діафільмів; настільні дидактичні ігри; показ інсценівок; спеціальні заняття на свіжому повітрі; ігри в оповідання; заняття з сенсорного виховання з дидактичним матеріалом.

Методи та прийоми:

- показ з називанням;
- показ у дії;
- багаторазове повторення фраз, слів у їх різноманітних варіантах і комбінаціях;
- запитання;
- пояснення;
- словесні доручення;
- ігри та ігрові вправи;
- розповідання, бесіда, читання.

Успіх і ефективність заняття, як зазначає В. Гербова, залежить від вдалого чергування методів і прийомів навчання. З-поміж них:

- чергування пояснень, вказівок і показів з ігровими завданнями;
- сполучення хорових відповідей дітей з індивідуальними;
- використання різноманітного демонстраційного матеріалу;
- використання найрізноманітніших завдань, спрямованих на те, щоб дати можливість дітям рухатися.

На третьому році життя дитини педагог має:

- продовжувати розвивати здібності дітей розуміти мовлення оточення, звернене до всіх;
- розширювати орієнтування дитини в навколишньому, зосереджуватись у процесі спостережень;
- формувати вміння розрізняти різні предмети за зовнішніми ознаками, їх діями;
- знайомити дітей з властивостями, якістьми, ознаками предметів, відношеннями між ними;
- вчити розуміти узагальнені поняття, стимулювати спогади;
- розуміти і впізнавати дії і сюжети за картинками;
- розуміти зміст оповідань і казок.

Методика роботи з картинкою в ранньому віці розкрита в працях А. Богуш, В. Єзикеєвої, Г. Лози, Є. Радіної та ін.

- Під час планування перших занять з картинкою **вихователь ставить такі завдання:**
- привернути увагу дитини до зображеного;
- викликати слухове зосередження на слово дорослого;
- пов'язати зображене зі словом (розуміння за словом).
-

Мовленнєвий розвиток молодших дошкільників (3–5 років)

- На кінець п'ятого року життя дитина переважно оволодіває всіма звуками рідної мови. Завершується формування граматичної правильності мовлення.
- Головною формою спілкування залишається діалогічне мовлення. Наприкінці четвертого року життя ситуативне мовлення поступово змінюється контекстним. На п'ятому році життя розвивається монологічне мовлення, мовлення-повідомлення.

Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку (5–6/7 років)

- Мовлення стає об'єктом уваги дитини – вона активно грається словами, римами, експериментує, задовольняючи свої пізнавальні та особистісні потреби. Завершується процес фонематичного сприймання. Збагачується словник. Одним з головним типів спілкування є спілкування з однолітками та встановлення мовленнєвих контактів з іншими дітьми, при цьому діалогічні форми спілкування дедалі частіше змінюються контекстними, монологічними.
- Якісним новоутворенням є поява планувальної і регулювальної функцій мовлення. До шести років формуються функції мовлення

Статеві характеристики мовленнєвого розвитку дошкільників

- **Дівчатка** трохи раніше за хлопчиків починають говорити (в середньому хлопчики відстають на 2–4 місяці), читати, писати, мають ширший запас слів, частіше вживають складні граматичні конструкції.
- У **хлопчиків** дещо інший словниковий запас, вони більше використовують вигуки й дієслова, що свідчать про їхню активність, прагнення не спостерігати, а перетворювати, видозмінювати навколишній світ.

